

חקת: מילה בסלע

פעמיים בתורה התמודד משה רבנו עם בעית חוסר המים במדבר בהוציאו מים מן הסלע. פעם אחת, סמוך לציאת מצרים, במקום שנקרא "מסה ומריבה", ופעם שניה בפרשתנו, לקראת סוף ארבעים השנים במדבר, במקום שנקרא "מי מריבה". הדמיון בין שני הסיפורים מחייב התבוננות: הסבר הדמיון והכפילות מחד גיסא, והבנת השינויים ומשמעותם מאידך גיסא.

הדמיון ניכר: בשתי הפרשות¹ לא היה מים לעדה, העם רבו עם משה,² והביעו תלונתם על כך שהוציאו ממצרים למות במדבר. משה פנה אל ה' וה' הציע לו פתרון. לקחת את המטה, להקהיל את העדה ולהוציא להם מים מן הסלע. המעשה נעשה כדבר ה', העם ששה מן המים, והמקום נקרא על שם המריבה שהיתה בו.

השינויים בפרטי המקרים רבים ואי אפשר למנות את כולם כאן. יש לבחון היטב את השינויים הללו. יש חשיבות מיוחדת לדקדוק בשינויים בין שתי הפרשות מפני שיתכן ויש בכך כדי לפתור את החידה הגדולה של פרשת מי מריבה במדבר: מה היה חטאם של משה ואהרן שגרם להענשתם במניעת הכניסה לארץ? בפשוטו של מקרא לא נאמר מה היה מעשה החטא, הקב"ה אומר: "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל", אך לא כתוב במפורש מה הוא המעשה או הדיבור של משה שבעקבותיו נאמרו דברים אלה. ההקבלה בין הפרשה בשמות לזו שבמדבר עשויה לסייע בהבנת החטא והכשלון במאורע השני.

המפרשים הציגו הסברים רבים לחטא משה ואהרן:³ כעסו של משה,⁴ ניסוח דבריו הבוטח הן כלפי העם והן כלפי ה',⁵ או ההחלטה להכות בסלע ולא להסתפק בדיבור.⁶ אלו הם ההסברים העיקריים והמצויים ביותר. מעבר לשאלה הבסיסית מה היה חטאו של משה רבנו, עולה השאלה המשותפת לכל הפירושים: מדוע לא נכתב הדבר במפורש? יש אומרים שביקשו להצניע גנותו של הצדיק, אולם אין זו דרכה של תורה. התורה אינה נמנעת מלבקר את כל גדולי האומה בעת חולשתם וחטאם. זאת ועוד, התועלת בהסתרה כזאת מפוקפקת: מפורסמת טענתו של האברבנאל על הטעמים המרובים שהציעו חכמים לחטא נדב ואביהוא. חטא הסובל מבעיה דומה של מסתורין. אם נלקט את כל הטעמים וההסברים שהציעו החכמים והמפרשים לחטאם, תתקבל רשימת חטאים נוראה ואיומה, המעמידה את שני האישים הנכבדים הללו בשפל המדרגה. מעין זה קרה גם למשה רבנו בפרשתנו ופרשנותה, ריבוי השגיאות והעוונות שמצאו המפרשים במעשיו ודיבוריו של משה רבנו, מעורר מבוכה.

נראה שהשוואת שתי הפרשיות מסייעת לפתור, ולו במקצת את חידת חטאו של משה. שכן קשה למקד את חטאו של משה בפרט אחד, אולם מכלול הפרטים השונים בין שתי הפרשיות מצביע על התרחשות שונה במהותה, והשוני הזה הוא יסוד החטא והעונש של משה רבנו – ואהרן עמו.

ניתן לחלק את פרשיות תלונת המים לשני חלקים. בחלק הראשון – הפניה של העם אל משה ותגובתו, ובחלק השני – פניה משה אל ה' ופתרון הבעיה. כאשר משוים את שני החלקים בשתי הפרשות מתברר שמתרחש בהן היפוך קיצוני. בחלק הפניה של העם אל משה ותגובתו, משה פעיל מאד בשמות ופסיכי במדבר. בפרשה שבספר שמות, תאור התלונה של עם ישראל ענייני לחלוטין. הם דורשים: "תנו לנו מים ונשתה". משה הגיב לתלונת העם, תחילה הגיב: "מה תריבון עמדי, מה תנסון את ה'". בעקבות תגובתו הביקורתית של משה כלפי תלונתם, החריפו העם את תלונתם ואמרו: "למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא".

¹ שמות יז א-ז, במדבר כ, א – יג

² ובמדבר – גם עם אהרן

³ סיכום מפורט של פירושי הראשונים הרבים מצוי בפירוש הטור הארוך על התורה.

⁴ רמב"ם במורה נבוכים

⁵ בכור שור

⁶ רש"י

רק אז פנה משה אל ה' בצעקה: "מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני". לעומת זאת, בבמדבר העם פותח בתלונה מרה וחרیפה: "ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה', ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו, ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה, לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות". כתוצאה מכך נאלמו משה ואהרן לחלוטין: "ויבא משה ואהרן מפני קהל אל פתח אהל מועד ויפלו על פניהם ויִרָא כבוד ה' אליהם". נמצא, שבשמות משה רבנו ניהל ויכוח ערכי ומוסרי מול העם ואילו בבמדבר לא עלה בידו לקיים דיון שכזה.

בחלק השני של המערכה, מתהפכים היוצרות. בשמות, משה פסיבי לחלוטין. ה' מצוה אותו לעבור לפני העם, לקחת איתו מזקני ישראל ואת המטה. ה' מודיע שיעמוד לפניו על הצור בחורב, משה יכה בצור, יצאו ממנו מים והעם ישתו. כל מה שנאמר על משה הוא: "ויעש כן משה לעיני זקני ישראל".

לעומת זאת בבמדבר, יש פרוט רב למעשיו של משה, אחרי שה' מורה לו מה עליו לעשות. "ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו. ויקהל משה ואהרן את קהל אל פני הסלע, ויאמר להם שמעו נא המרים המן הסלע הזה נוציא לכם מים, וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים". הפעילות המרובה של משה, הן בדיבורים והן במעשים, אינה זהה במדויק להוראות הקב"ה. ההבדלים המהותיים, העיקריים, הם שהוא היכה את הסלע ולא דיבר אליו, ואילו אל העם הוא דיבר אל העם אף על פי שלא נצטוה בכך, דברי תוכחה עזים. עודף הנוכחות של משה מובלט כפליים. ראשית, בשל הניגוד לפרשה בספר שמות, שבה אין נאמר דבר מלבד העובדה שעשה את אשר צוה ה', ושנית, בשל החילופים שבין הצו לבין הביצוע, בתוך הפרשיה בספר במדבר.

במבט כולל על הפרשיות נראה, שבספר שמות, משה רבנו היה פעיל מול העם בשלב התגובה לתלונה, ונאלם בעת ביצוע דבר ה' ואילו בספר במדבר, הוא נאלם מול העם, ופעלתנותו נחשפת רק אחרי הופעת דבר ה' וציוויו.

חטאם של משה ואהרן כפי שמפורש בתורה היה שלא קידשו את ה' בפני בני ישראל. משמע, שבשמות התרחש קידוש ה' הרצוי. ההסבר לכך גנוז בדפוס ההתנהגות של משה. בשמות הגיב לעם ומחה על דבריהם, על כך שהם מנסים את ה', ובכך קידש את שם ה' בראשונה. לאחר מכן, איפשר לא-להי להתגלות במעשיו תוך שהוא ממעט את עצמו ותפקידו עד להאלמות מוחלטת ובכך איפשר לשם ה' להתקדש בשנית. ואילו בבמדבר, הוא נאלם כשהיה צריך להגיב לדברי העם ולקדש את שם ה', ובכך החמיץ הזדמנות ראשונה "להקדישני". במקום שבו היה אמור להאלם ולאפשר לא-להי להתגלות באופן בלתי אמצעי, הוא הפגין נוכחות יתירה בדבריו ובמעשיו, במידה שהסתירה וחצצה את הישירות של ההופעה הא-להית, ובכך החמיץ היבט אחר של הופעת הקדושה הא-להית בפני העם.

התקלות בפרשה שבבמדבר אינן באשמת משה בלבד. האלמותו של משה בפרשת במדבר נובעת מהתנהגותו של העם. ההתקפה הראשונית, החריפה והמרה על משה עם המחסור במים, היתה לא-מידתית ולא הגונה. במיוחד לנוכח העובדה שמדובר בעם שכבר חווה ארבעים שנה במדבר, ידע את כוחו של ה' ואת הנסים שנעשו עמם מאז יציאת מצרים ועד עתה, לרבות נס המים שנבעו מבארה של מרים לכל אורך התקופה. בספר שמות, מדובר בעם זה מקרוב יצא מעבדות מצרים, עדיין חרד לקראת הבאות, חסר כל נסיון במסע במדבר, ועדיין לא נחשף למלוא עצמת ההנהגה הא-להית הנסית. לפיכך, תלונתם היתה מוצדקת יותר, מפתיעה פחות, ומשה רבנו יכול היה לנסות להתמודד איתה.

עם זאת, האשמה רובצת גם על כתפיו של משה. היכולת להנהיג נמדדת גם במצבי משבר קיצוניים וחרגיגים. העובדה שלא מצא מלים להגיב לתלונה הראשונית בבמדבר, שלא השכיל להרגיע ולבסס את בטחונם של ישראל בה', כפי שניסה לעשות ארבעים שנה קודם לכן, מצביעה על נקודת תורפה במנהיגותו. העובדה שהתערב יתר על המידה אחרי הופעת הצו הא-להי ולא התבטל לפניו לגמרי, מצביעה גם היא על מידה מסוימת של אבדן שליטה, אם מפני הכעס והתסכול, כדברי הרמב"ם, אם מפני אי-הבנה של המעמד ודבר ה' כהצעת מפרשים אחרים. בין כך ובין כך, התברר שאחיות ההנהגה של משה רבנו נתרופפה ואין הוא ראוי עוד להנהיג את הדור הנכנס לארץ. נמצא, ששיטות המפרשים השונות, הגם שהן מצביעות על פרטים שונים בהתנהגותו של משה, מתגבשות לכלל תופעה מרכזית אחת. תופעה זו מתבארת יפה כאשר משוים את מכלול ההבדלים בין שתי פרשיות המים. זו שבפרשת בשלח, בשנה הראשונה, וזו שבפרשת חוקת, בשנת הארבעים. מתברר גם שהחטא של משה לא הוסתר ולא הוצנע. הוא מפורש בתיאור התנהגותו וניכר ביותר כאשר משוים בין שתי הפרשיות, זו שבה מילא את תפקידו כראוי, וזו שבה נתגלה שהגיעה העת להחלפתו ביהושע.